

УДК

ЄВГЕН МАМЧУР, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Україна

МОТИВАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

ЄВГЕН МАМЧУР, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Україна

МОТИВАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Стаття присвячена одній з важливих умов формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя, пов'язаної з мотиваційною сферою особистості. Проаналізовано різні погляди вчених щодо поняття "мотив", видів мотивів (пізнавальні, соціальні), їх вияву під час навчально-виховної діяльності. Доведено, що систематична позитивна мотивація визначає орієнтованість особистості на гуманізацію та гуманітаризацію в суспільстві, пріоритет загальнолюдських цінностей, їх безпосередній вплив на рівень професійної підготовки.

Ключові слова: мотив, мотиваційна сфера особистості, майбутній учитель-словесник, професійна підготовка, формування професійно-ціннісних орієнтацій.

Summary. The article is devoted to one of the important conditions for forming the future teacher's professional-value orientations related to the motivational sphere of personality. Different views of scientists on the concept of "motive", types of motives (cognitive, social), their manifestations during educational activities are analyzed. It is proved that systematic positive motivation determines the orientation of the person on humanization and humanitarization in society, the priority of universal values, their direct influence on the level of vocational training.

Key words: motive, motivational

sphere of personality, philologist, vocational training, formation of professional and value orientations.

Мета: обґрунтувати різні погляди вчених щодо поняття "мотив"; довести, що систематична позитивна мотивація визначає орієнтованість особистості на гуманізацію та гуманітаризацію, пріоритет загальнолюдських цінностей.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Початок III тисячоліття висуває нові вимоги до підготовки вчителя іноземної мови, що є не панaceaю, а єдиним шляхом входження України в європейський та світовий цивілізований простір. Учитель сьогодні повинен мати належну академічну підготовку, уміти працювати інноваційно, бути здатним до формування в учнів духовних та морально-етичних цінностей, виховання культури спілкування, шанобливого ставлення насамперед до рідного українського слова та мови іншого народу.

У час, коли суспільство апелює до вселюдських цінностей, важливим завданням перед сучасною освітою постає проблема формування ціннісних орієнтацій конкретної людини – учня, студента, майбутнього вчителя (*Соколова, 2012, с. 252*).

На важливості формування ціннісних орієнтацій сучасного українського суспільства наголошують чинні державні документи (Конституція України, Закон України "Про освіту", Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція національно-патріотичного виховання молоді та Концепція гуманітаризації вищої освіти

ти), у яких наскрізною є ідея формування національних і загальнолюдських цінностей як пріоритетного напрямку державної політики щодо розвитку галузі.

Орієнтація державних документів на модернізацію сучасної вищої освіти передбачає якісні зміни в системі формування чітких орієнтирів щодо матеріальних та духовних цінностей, які безпосередньо мають вплив на рівень професійної підготовки.

Учені наголошують, що саме студентські роки є важливими у формуванні ціннісних орієнтацій, саме в цей час на їхньому ґрунті вимальовується вісь свідомості людини, яка визначає рівень сталості та послідовності її дій і вчинків, спрямованості потреб та інтересів. Ціннісні орієнтації особистості дозволяють відрізнити позитивне від негативного як у її внутрішньому, так і зовнішньому світі, тобто є основою вирішення проблеми вибору. Зокрема, І. Бех пов'язує формування ціннісних орієнтацій з мотиваційною сферою і вважає, що в основу виховання особистості має бути покладена "Я-мотивація", тобто ядро особистості. Лише в результаті такого виховання можуть виникнути стійкі самооцінні морально-духовні орієнтації особистості (*Бех, 1997, с. 12*).

У становленні такого вчителя нової генерації, формуванні його ціннісних орієнтацій вирішальну роль відіграє вищий заклад освіти, професорсько-викладацький склад, навчально-виховний процес, якщо для цього створено належні педагогічні умови. Безперечно, що ефективність педагогічного проце-

су безпосередньо залежить від створення відповідних умов його перебігу.

Аналіз досліджень і публікацій. У контексті наукової розвідки особливо корисним став аналіз праць учених (А. Алексюк, В. Андрєєва, І. Ареф'єва, О. Гаврилюк, П. Гальперіна, І. Зимньої, І. Карпова, О. Леонтєєва, С. Карпенчук та ін.), у яких йдеться про організаційно-педагогічні, соціально-педагогічні та психолого-педагогічні умови. Дослідники розглядають педагогічні умови формування і розвитку особистості (як педагога, так і суб'єкта, котрий сам навчається), організації, активізації та модернізації предметної підготовки тощо. Така багатозначність формулювань учених свідчить про поліфункціональність даного поняття.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вдосконаленні професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови засобами дисциплін соціально-гуманітарного циклу, стрижневими залишаються засвоєння знань, формування професійно ціннісних орієнтацій і вироблення необхідних компетентностей та особистісних якостей. Ми розглядаємо педагогічні умови як комплекс обставин, науково обґрунтовану систему організації навчально-виховного процесу, створених у межах освітньо-комунікативного середовища ВЗО, що сприятимуть ефективному та результативному формуванню професійно ціннісних орієнтацій (переконань, поглядів, позицій, почуттів, накопиченню

досвіду, стимулюванню пізнавальної активності, професійному самостановленню і саморозвитку) майбутніх учителів іноземної мови.

Систематична позитивна мотивація студентів до формування професійно ціннісних орієнтацій визначає орієнтованість на гуманізацію та гуманітаризацію, пріоритет загальнолюдських цінностей. У педагогічній науці проблема формування мотиваційної сфери особистості сучасного студента актуальна і є предметом пильної уваги філософів, починаючи з часів давньогрецької філософії і закінчуючи сучасністю (Аристотель, М. Бердяєв, Р. Декарт, І. Кант, М. Монтень, Платон та ін.), психологів і педагогів (З. Фрейд, К. Левін, П. Анохін, Л. Божович, Л. Виготський, К. Корнілов, К. Мадлен, А. Маслоу, В. Мерлін, М. Пирогов, П. Якобсон та ін.).

Найважливішою складовою мотиваційної сфери людини виступає мотив. На основі аналізу наукових джерел виявлено, що поняття "мотив" трактується неоднозначно. Це обумовлено тією обставиною, що означений термін розробляється різними авторами незалежно один від одного, у різних проблемних контекстах, а також перевагою емпіричних досліджень над теоретичними. Так, С. Рубінштейн у поняття "мотив" уніс дії афективної зарядки (*Рубінштейн, 1999*). На думку А. Леонтєєва, мотив – це той предмет, що відповідає актуальній потребі, тобто, виступаючи як засіб її задоволення, організує й пев-

ним чином направляє поведінку (Леонтєєв, 1992). За твердженням В. Мерліна, термін "мотив" характеризує вузьке, часткове, мінливе ставлення людини до певних предметів і явищ зовнішнього світу. Мотив ? це те, що безпосередньо спонукає до дії, він спрямований на задоволення життєвих потреб особи (Мерлін, 1996). Учені (А. Маркова, Т. Матіс, А. Орлов та ін.) зазначають, що мотив – реальне спонукання, яке змушує людину діяти в певній життєвій ситуації, **за певних умов** (*Маркова, 1990*). Зважаючи на визначене вище, можна констатувати, що, не маючи мотивів, не можна зрозуміти, чому людина прагне саме до цієї, а не до іншої мети, отже, не можна зрозуміти справжній сенс її діяльності.

У науковій літературі розрізняють різні види мотивів. Частково їх доцільно звести до двох великих груп: екстринсивні (зовнішні) та інтринсивні (внутрішні, процесуальні). Характеризуючи дві групи, науковці (С. Занюк, Л. Копець, А. Маркова, М. Мютюгіна, П. Якобсон та ін.) переконливо зауважують, що саме внутрішні мотиви безпосередньо пов'язані з процесом навчальної діяльності. Так, за твердженням С. Занюка, "внутрішньою (процесуальною) мотивацією називають зумовленість поведінки факторами, безпосередньо не пов'язаними з впливом середовища і фізіологічними потребами організму. Процесуально-мотивована поведінка здійснюється заради себе

Таблиця 1

Види навчальних мотивів (За А. Марковою)

Види мотивів	Рівні мотивів	Вияви мотивів у навчальному процесі
Пізнавальні	Широкі пізнавальні мотиви	У вирішенні проблемних задач, зверненнях до викладача за додатковими відомостями
	Навчально-пізнавальні	У самостійних пізнавальних діях щодо пошуку рішення, у запитаннях, що ставляться викладачеві з приводу різних шляхів і способів навчально-пізнавальної, дослідницької, креативної діяльності
	Мотиви самоосвіти	У зверненнях до викладача з пропозиціями раціональної організації навчального процесу, самоорганізації аудиторної й позааудиторної роботи, реальних діях, спрямованих на самоосвіту і самовдосконалення, розвиток акмеособистості
Соціальні	Широкі соціальні мотиви	У вчинках, що свідчать про розуміння студентом свого обов'язку і відповідальності
	Позиційні мотиви	У прагненні до контактів з однокурсниками, отриманні від них позитивних характеристик і оцінок, ініціативі та допомозі товаришам
	Мотиви соціальної співпраці	У прагненні до колективної роботи та усвідомлення раціональних способів її здійснення

самої, вона супроводжується почуттям радості, задоволенням від власної справи" (Занюк, 2002, с. 98799). За визначенням П. Якобсона, за умови сформованості такої позитивної мотивації студентом рухає "потреба в знаннях, інтерес, прагнення пізнавати нове. Людина, що навчається, задоволення отримує від приросту своїх знань при засвоєнні нового матеріалу" (Якобсон, 1969, с. 267). Такий мотив називають функціональним, коли емоційне задоволення приносить сам процес діяльності. Слід зазначити, що у психолого-педагогічних працях до процесуальних, зокрема, відносять пізнавальні мотиви, мотивацію досягнень, потребу в самоактуалізації, мотив творчого досягнення.

Актуальною бачиться позиція А. Маркової, котра виділяє пізнавальні й соціальні мотиви. Пізнавальні мотиви вчена класифікує за трьома групами: 1) широкі пізнавальні мотиви, які полягають в орієнтації на оволодіння новими знаннями; 2) навчально-пізнавальні мотиви, спрямовані на засвоєння способів здобуття знань: інтерес до прийомів їх самостійного набуття, методів наукового пізнання, способів саморегуляції навчальної діяльності, раціональної організації власної навчальної праці; 3) мотиви самоосвіти, що проявляються у спрямованості на самостійне вдосконалення способів здобуття знань (Маркова, 1990, с. 10–11). Отже, теорія А. Маркової щодо трактування сутності визначення видів мотивів заслуговує на увагу і дозволяє сфокусувати вияв мотивів у навчальному процесі (таблиця 1). Означені види, рівні мотивів і їх вияви під час навчально-виховної діяльності дають змогу спроектувати їх у цілеспрямований процес формування професійно ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

В аспекті нашого дослідження ми виходимо з того, що оскільки навчання – це окремий вид діяльності, то і навчальна мотивація є окремим видом мотивації особистості. Невипадково ключовим стає поняття особистості, а пріоритетними в навчально-виховному процесі під час викладання соціально-гуманітарних дисциплін ? відібраний зміст і завдання, пов'язані з емоційно-мотиваційним компонентом формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, їх готовності до неперервної самоосвіти, особистісного професійного самовизначення і самовдосконалення, яке багато в чому залежить від знання мотиваційних схильностей до професії. Саме такої позиції дотримувався Л. Виготський, коли пи-

сав, що думка народжується не з іншої думки, а з мотивуючої сфери свідомості, яка охоплює наші прагнення і потреби, наші інтереси і потяги, наші ефекти й емоції (Виготський, 2005). В організації навчально-виховного процесу під час підготовки майбутнього вчителя іноземної мови важливу роль відіграє мотивація як рушійна сила поведінки людини: її спрямованість, характер, емоції, здібності, діяльність і цінності. У вивченні соціально-гуманітарних дисциплін студент укладає особистісний зміст, що породжує у нього неоднакове ставлення і різну мотивацію до об'єкта, який є метою пізнання і відбору ціннісних орієнтацій. Як слушно переконує І. Зимня, саме мотив "визначає формування основної схеми висловлювання і запускає в роботу операції з вибору і поєднання лексичної одиниці, є пусковим механізмом будь-якої діяльності людини: праці, спілкування і пізнання" (Зимня, 1997, с. 83).

Мотивація – це сукупність складних, багаторівневих неоднорідних спонукань, що зумовлюють той чи інший учинок, рішення, позицію, дію. Вивчення особистісної мотивації включає в себе потреби, мотиви, інтереси, ідеали прагнення, настановлення, емоції, норми, цінності. Мотивація у навчально-педагогічному процесі – система природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають до виконання вимог і рекомендацій викладача, активне включення у процес навчання, до зусиль, необхідних для подолання труднощів, реалізації власних здібностей, особистісного самовизначення, вибору життєво суспільної цінності та громадянської позиції, визначення шляхів самовдосконалення і саморозвитку. І цінності при цьому виступають основою формування і розвитку професійно ціннісних орієнтацій студента, мотивують діяльність і поведінку, усвідомлення ним загальнолюдських ідеалів та вартісностей педагогічної діяльності.

Безсумнівно, що створення позитивної мотивації у студентів, майбутніх учителів іноземної мови, до професійної діяльності – процес особистісно орієнтований, спрямований на мотиваційну сферу поведінки молоді людини, проникування у внутрішній план її дій.

За висновками Н. Волкової, особистість характеризується як "соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин" (Волкова, 2005, с. 37). Отже, сформованість особистості вчителя іноземної мови є

результатом функціонування в умовах педагогічної діяльності, яка вимальовує його загальну спрямованість, мотивацію, цілі, завдання, особливості фахової діяльності. Важливу роль відіграють такі професійно ціннісні орієнтації майбутнього фахівця, як: суспільна значущість та престижність праці вчителя, її творчий характер, широке коло спілкування, любов до дітей, постійна необхідність у самоосвіті. В умовах ринкової економіки, жорсткої конкуренції і необхідності боротися за своє місце в житті прагматизм допомагає майбутньому вчителю усвідомити цінність та унікальність себе і власного життя, зрозуміти, що будь-які зусилля людини повинні мати прагматичний характер, тобто вона має чітко усвідомити об'єктивну реальність, розуміти цінність освіти, визначати перспективи своєї діяльності в сучасному інформаційному просторі, розвивати свій творчий потенціал. У життєвому самовизначенні особа вибудовує певну систему смислів, смислове поле або внутрішній смисловий простір. Два процеси ? осмислення (наділення цінностей сутністю) та усвідомлення (формування сутностей у цінності), поєднуючись, утворюють простір суб'єктивності людини.

Забезпечення систематичної позитивної мотивації у студентів до формування професійно-ціннісних орієнтацій є умовою, що спрямовується на емоційно-мотиваційний компонент формування професійно ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземної мови. З'ясовуючи мотивацію як результат тих впливів, які отримує студент з родинної та соціальної сфер, а також своє ставлення до впливів, пов'язаних з особливостями його життєвих переконань, прагнень та інтересів, П. Якобсон вирізняє три типи мотивації: негативна мотивація; мотивація, пов'язана з мотивацією, що знаходиться поза навчальною діяльністю, але які мають позитивний характер; мотивація, безпосередньо пов'язана з самим процесом навчальної діяльності (Якобсон, 1969). Проблема формування мотиваційної сфери особистості сучасного студента є актуальною в педагогічній науці, оскільки вимагає реального пізнання закономірностей людини і розкриття її внутрішніх мотиваційних тенденцій до певної дії.

Створення педагогічних умов для розвитку потреб, мотивів та мети навчальної діяльності є ознакою психологічно обгрунтованого управління пізнавальною діяльністю студентів. У практиці застосовуються різноманітні способи діагностування мотивів навчання - ан-

кети, спостереження за студентами, співбесіди тощо. Як наука, так і практика засвідчують, що студенти схильні до самопізнання, самоаналізу та самовдосконалення, тому в них доцільно розвивати інтелектуальну саморегуляцію, усвідомлене управління своїми діями, системою суспільних цінностей, функціональними станами. Без професійного втручання педагога-викладача ці явища розвиваються стихійно, що суперечить управлінським функціям дидактичного процесу. Тому навчальна діяльність організовується таким чином, щоб студенти виконували вмотивовані дії з навчальним матеріалом для вирішення фахово орієнтованих комунікативних завдань, співвіднесених з ієрархією особистісних цінностей, направлених на досягнення життєдіяльнісних цілей та намірів згідно з вимогами до професії майбутнього вчителя.

Важливу роль у процесі мотивації відіграє пізнавальний інтерес, який є однією з головних умов ефективності навчання та його організаційних форм. Учені (В. Галузяк, М. Сметанський, В. Шахов) переконливо виділяють такі педагогічні умови успішного формування пізнавального інтересу: залучення студентів до самостійного пошуку і набуття нових знань; різноманітна навчально-виховна діяльність; яскравість та емоційність навчального матеріалу, створення творчої взаємодії учасників для обговорення певної цінності; інтерес до навчальної діяльності студентів має підкріплюватись постійними перевітками й оцінюваннями (Галузяк, 2006, с. 108).

Неабияке значення у формуванні професійно ціннісних орієнтацій учителя іноземної мови має позааудиторна робота кафедр, що забезпечують викладання соціально-гуманітарних дисциплін. Проведення диспутів, дискусій, вікторин, конкурсів, комунікативно-професійних тренінгів зближує суб'єктів організованого заходу, дає можливість краще познайомитися зі студентами, виявити їхні нахили та інтереси до професійних цінностей.

У процесі формування професійно-ціннісних орієнтацій важливим чинником вважаємо соціально-культурну діяльність, яка організовується і проводиться у ВЗО. У ході лекцій, науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, творчих зустрічей з вітчизняними діячами науки, культури

і мистецтва, зустрічей з випускниками педагогічних університетів, екскурсій, організованих та проведених із залученням студентів, студенти підвищують не лише свій професійний потенціал, але й досягають певного професійно-культурного рівня, більш активного входження в полікультурне життя як свого, так і інших народів. Такий вид діяльності, на нашу думку, – важливий напрям у розвитку особистості, формуванні її професійно ціннісних орієнтацій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зазначимо, що соціально-культурні потреби, духовний світ студента, його життєві інтереси, цінності, мотиви – це підґрунтя, яке визначає безпосереднє осмислення дійсності, професійну спрямованість вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу з метою формування професійно ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо у визначенні ціннісно-сміслові спрямованості змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу та використанні активних й інтерактивних форм і методів навчання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Бех, І. Д. (1997). Цінності як ядро особистості. Цінності освіти і виховання. Київ.

Выготский, Л. С. (2005). Психология развития человека. Москва : Смысл: ЭКСМО.

Волкова, Н. П. (2005). Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика. Дніпропетровськ : Видво ДНУ.

Галузяк, В. М., Сметанський, В. М., Шахов, В. І. (2006). Педагогіка. Вінниця : Держ. картографічна фабрика.

Занок, С. С. (2002). Психология мотивации. Київ : Либідь.

Зимняя Н. А. (1997). Педагогическая психология. Ростов-на-Дону : Феникс.

Леонтьев, В. Г. (1992). Психологические механизмы мотивации. Новосибирск : НГПИ.

Маркова, А. К., Матис, Т. А., Орлов, А. Б. (1990). Формирование мотивации учения. Москва : Просвещение.

Мерлин, В. С. (1996). Психология индивидуальности. Москва : Ин-тут практической психологии; Воронеж : МОДЭК.

Рубинштейн, С. Л. (1999). Основы

общей психологии. Санкт-Петербург : Питер.

Ручка, А. А. (1976). Социальные ценности и нормы: (некоторые теоретические и прикладные вопросы социологического анализа). Київ : Наукова думка.

Соколова, І. В. (2012). Аксиологічні доміанти професійної підготовки майбутнього вчителя. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*, 4, 251–260.

Якобсон, П. М. (1969). Психологические проблемы мотивации поведения человека. Москва : Просвещение.

REFERENCES

Bekh, I. D. 1997. Values as the core of the individual. Values of education and upbringing. Kyiv.

Vygotsky, L. S. (2005). Psychology of human development. Moscow : The Meaning: EXMO.

Volkova, N. P. (2005). Professional-pedagogical communication: theory, technology, practice. Dnepropetrovsk : Publishing house DNU.

Galuziak, V. M., Smetanskiy, V. M., Shakhov, V. I. (2006). Pedagogy. Vinnytsia : The state. mapping factory.

Zanyuk, S. S. (2002). Psychology of motivation. Kyiv : Lybid.

Zimnyaia, N. A. (1997). Educational psychology. Rostov-on-Don : Phoenix.

Leont'ev, V. G. (1992). Psychological mechanisms of motivation. Novosibirsk : NGPI.

Markova, A. K., Matis, T. A., Orlov, A. B. (1990). Formation of teaching motivation. Moscow : Enlightenment.

Merlin, V. S. (1996). Psychology of personality. Moscow : Institute of practical psychology; Voronezh : MODEK.

Rubinstein, S. L. (1999). Fundamentals of General Psychology. St. Petersburg : Peter.

Ruchka, A. A. (1976). Social values and norms: (some theoretical and applied questions of sociological analysis). Kyiv : Scientific opinion.

Sokolova, I. V. (2012). Axiological dominants of future teachers' professional training. *Proceedings of Berdyansk State Pedagogical University*, 4, 251–260.

Jacobson, P. M. (1969). Psychological problems of motivation of human behavior. Moscow : Enlightenment.

Стаття надійшла 28.01.2020 р.